

8. Ну, а що ж буде, якщо ми залишимо проблему правописання власних імен і прізвищ в тому стані, в якому вона є зараз? Тоді через декілька десятків років тисячі, а може і десятки тисяч українців можуть опинитись в ситуації, подібній до тієї, в якій опинився Мартин Боруля, і з пересердя вимушені будуть повторювати його прокляття, що наведене в епіграфі. І якщо б за якихось незвичайних надприродних обставин їх масові прокляття могли б здійснитись, то Україна здивувала б світ появою нової категорії інвалідів - «з руками назад лопатками повикручуваними». Не приведи нас до цього, Боже.

СПРОБА УКЛАДАННЯ ГЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

© Тетяна Космеда, Ірина Вороновська, Вікторія Абашина, 2000

Львівський національний університет

Давно назріла потреба у словникові перекладознавчих термінів, зокрема – російсько-українському і українсько-російському. Вона й надалі зростатиме, тому що пов'язана зі збільшенням праць з теорії перекладу та із поширенням перекладацької практики, детермінованими великими когнітивними можливостями перекладацької діяльності, що зумовлено активізацією міжнародних (отже й міжмовних) контактів у різних аспектах обміну досвідом, а саме: культурно-естетичному, науково-дослідному, громадсько-політичному, народно-господарському, навчально-методичному.

Перекладачів готують у вузі й у школі, на короткотермінових і на тривалих курсах. Для професійного спілкування їм необхідно мати відповідний термінологічний словник.

Помітно активізувалося вивчення іноземних мов. Переклад визнано одним із найефективніших методів навчання мови. І тут також потрібний термінологічний словник, який допоміг би педагогові й учневі кваліфікувати різновиди перекладів, спілкуватися на сучасному рівні з приводу їх використання.

У школі вивчають курс світової літератури, де класичні твори від античності до сьогодення подано у перекладах різних років і різних авторів. При оцінюванні кваліфікації цих перекладів, пояснення їх множинності, аналізу якості, адекватності оригіналові також неможливо обійтись без довідника спеціальної перекладознавчої термінології.

Перекладознавство як у русистичі, так і в українстичі – відносно молода філологічна наука. Теорія перекладу, його історія, критика, методика і, очевидно, практика, як складові частини, невід'ємні розділи цієї науки; нагромадили термінологію, яка подекуди рясніє синонімією, полісемією, омонімією, що утруднює її розуміння та використання.

Нерідко в науковій літературі в залежності від теоретико-концептуального підходу до сутності перекладу одні і ті ж самі терміни глумачать і освітлюють по-різному. Тому звернення до словника, де містяться виноски, покликання на відповідні джерела, допоможе уникнути різночитань.

Сформульоване В.Комісаровим завдання організації загальнодоступного “термінологічного банку”, який накопичив би необхідну перекладачеві інформацію про терміни і реалії [4], також спричинилася до стимулів роботи укладачів словника.

Таким чином, теорія та практика перекладу нагально підтверджують необхідність створення словника перекладознавчих термінів, що є одним із першочергових завдань російської та української лексикографії: “Завдання, які стоять перед лексикографією сьогодні, стосуються різних галузей людської практики: переклад, викладання рідної та

іноземної мов, комп'ютерні, інформаційно-пошукові системи, культурологія, етнографія, проблеми професійного спілкування, соціологія, психологія та багато інших" [3, С.135.].

Тип словника. Адресат. Обсяг реєстрових слів.

Запропонований термінологічний словник є двомовним перекладним з елементами енциклопедичного тлумачення відповідників. Створення словника саме такого типу можна розглянути, на думку укладачів, у руслі принципу інтегральності лінгвістичного пояснення (опису), який постульовано Ю.Адресяном для сучасної лексикографічної практики [1]. До речі, для лексикографії вже стало звичним, що "деякі з двомовних термінологічних словників мають енциклопедичний характер" [2, С.63].

Словник неповний, хоча укладачі намагалися охопити якнайбільше термінів, вибраних із різних джерел. Це зумовлено тим, що завданням було не створення видання, досконалого у всіх відношеннях, а зображення того "зрізу", який віддзеркалював би стан української та російської перекладознавчої терміносистеми на даний час – сьогоднішня.

Укладачі не ставили також перед собою мети академічного впорядкування усієї термінології. У цьому сенсі про словник можна сказати словами О.Реформатського, що також характеризував словник лінгвістичної термінології Празької школи: "У ньому терміни не відібрані, а зібрані". Це цілком виправдано першою спробою створення словника такого типу на матеріалі української та російської перекладознавчої термінології.

Словник адресовано викладачам та студентам, учителям та учням середніх шкіл, гімназій, ліцеїв; усім, хто пов'язаний із вивченням мов і світової літератури; перекладачам і теоретикам перекладу; філологам широкого профілю; усім, хто цікавиться питаннями перекладу. Він орієнтований, таким чином, не лише на професійно підготовлених лінгвістів і літераторів, але й на користувачів словника, що не володіють спеціальними філологічними знаннями.

Наявність такого колективного адресата не могла не відбитися на обсязі реєстрової (словникової) частини.

До словника входять:

- 1) власне перекладознавчі терміни, які широко вживаються у сучасних дослідженнях як українських, так і російських учених, напр.: художній переклад/художественный перевод; синхронний переклад/синхронный перевод; динамічні еквіваленти/динамические эквиваленты; перекладність/переводимость;
- 2) деякі застарілі терміни, що їх необхідно знати для вивчення історії перекладу, історії мови, літератури, напр.: драгоман/драгоман, тлумач/толковин, товмач/толмач;
- 3) окремі авторські терміни: напр.: пере-перевод (А.Федоров), консультативний переклад (М.Чебурашкін); ними звичайно рясніє методика перекладу;
- 4) окремі мовознавчі терміни, пов'язані з проблемами перекладу, напр.: компонентний аналіз/компонентный анализ, оказіоналізм/оказионализм;
- 5) окремі літературознавчі терміни, що також уживаються у працях із перекладу чи пов'язані з проблемами перш за все художнього перекладу, напр.: фольклоризм/фольклоризм та інші;
- 6) певні етнопсихологічні та культурологічні терміни, що трапляються у перекладознавчій літературі у зв'язку з обговоренням проблем національної специфіки текстів, що стали об'єктом перекладу, напр.: національний колорит/национальный колорит.

Словникова стаття.

Словник нараховує орієнтовно 500 одиниць, що за складом своїм належать як до одноклексемних (моноклексемних), так і до багатоклексемних (полілексемних). Словникові

статті розміщені за алфавітом: в українській частині – за українським, у російській – за російським. Кожна стаття складається з двох колонок (частин). Реєстрове слово (словосполучення) у кожній колонці подано у початковій формі з наголосом, воно виділено окремим шрифтом і пояснюється (тлумачиться) обома мовами. Іноді до тлумачення терміна залучаються етимологічні довідки, а також помітки щодо ступеня вживаності його у сучасній науці. Для розкриття семантики реєстрового терміна-слова чи терміна-словосполучення використано такі способи тлумачення: пояснення через рід і видові відмінності, опис, синонімія; інколи поєднуються кілька типів тлумачення. Ураховуючи наявність термінів-дублетів, досить часто використовуємо посилання на попередні статі. Тлумачення реєстрових термінів базувалося передусім на аналізі статей, що вже стали звичними у перекладознавстві як словникові дефініції (див. Джерела), а також на власному філологічному та органічно пов'язаному з ним культурологічному досвіді укладачів словника.

Наведемо найбільш поширені способи тлумачення термінів:

ЕКВІВАЛЕНТ ПОВНИЙ. Текстовий відповідник мови перекладу (МП) мови оригіналу (МО), у якому зберігається зміст, образність і стиль.	ЭКВИВАЛЕНТ ПОЛНЫЙ. Текстовое соответствие языка перевода (ЯП) языку оригинала (ЯО), в котором соблюдается точная передача содержания, образности и стиля.
МОНОПЕРЕКЛАД. Переклад, виконаний однією особою.	МОНОПЕРЕВОД. Перевод, выполненный одним лицом.
ПОЛПЕРЕКЛАД. Переклад, виконаний двома або більшою кількістю осіб, у співавторстві.	ПОЛИПЕРЕВОД. Перевод, выполненный двумя или большим количеством лиц, в соавторстве.
УТИЛИТАРНИЙ ПЕРЕКЛАД (буквально – “корисний”, “вигідний”). Переклад науковий, технічний, а також пов'язаний із безліччю професій, організаційно-адміністративних заходів тощо	УТИЛИТАРНЫЙ ПЕРЕВОД (буквально – “полезный”, “выгодный”). Перевод научный, технический, а также связанный с множеством профессий, организационно-административных мероприятий и т.п.
ОРИГІНАЛ. Те ж саме, що й першоджерело, першотвір, твір, оригінальний твір, вихідний текст. Текст для перекладу. “Текст, з якого здійснюється переклад” (Р.К.Міньяр-Белоручев).	ОРИГІНАЛ. То же, что и подлинник, первоисточник, оригинальное произведение, исходный текст. Текст для перевода, первоначальный текст. “Текст, с которого осуществляется перевод” (Р.К.Міньяр-Белоручев).
ПЕРШОТВІР. Див.: ОРИГІНАЛ.	ПОДЛИННИК. См. ОРИГІНАЛ.
ПЕРШОДЖЕРЕЛО. Див.: ОРИГІНАЛ	ПЕРВОИСТОЧНИК. См. ОРИГІНАЛ.
ВИХІДНИЙ ТЕКСТ Див.ОРИГІНАЛ	ИСХОДНЫЙ ТЕКСТ См. ОРИГІНАЛ.

Міжмовний ілюстративний матеріал, що йде після розкриття (тлумачення) терміна, не завжди є тотожним у лівій і правій колонці. В українській частині (колонці) наводяться приклади, що більше стосуються української літератури, культури, її взаємозв'язків; у російській – відповідно російської літератури, культури, її взаємозв'язків. При користуванні словником, особливо на заняттях із перекладознавства, такі матеріали можуть взаємодоповнювати один одного. Відомості про вживання терміна і деякі інші довідки лівої та правої колонки також не завжди збігаються. Отже, права частина не є дзеркальним відображенням лівої.

Матеріали теоретичного характеру, опубліковані у різних джерелах українською мовою, для правої колонки перекладені укладачами словника російською мовою. І відповідно, матеріали правої колонки перекладаються укладачами словника українською мовою.

У кожній словниковій статті подано літературу, проте не за алфавітом, а за порядком найбільш повного, на наш погляд, розкриття змісту даного терміна.

Ілюстративний матеріал звичайно не паспортизується.

Словникові статті термінів-слів, термінів-словосполучень є різними за обсягом: одні – лаконічні, інші – поширені. Серед них є й такі, що займають не одну сторінку. Це пояснюється різними причинами і зокрема тим, що “термінам гуманітарних наук дати точну і коротку дефініцію часто неможливо, а потрібен широкий опис багатьох ознак і функцій концепту, його зв’язків з іншими концептами науки” [5, С.7].

Джерела.

Джерелами термінів, що увійшли до словника, слугували українські і російські словники, енциклопедії, спеціальні серійні видання (“Тетради переводчика”, “Теорія і практика перекладу”, “Мастерство перевода”), журнал (“Мовознавство”, “Вопросы языкознания”, “Филологические науки” та ін.), газети (“Литературная газета”, “Литературна Україна”, “Литературний Львів”); монографії, статті, рецензії відомих українських і російських учених, перекладачів, теоретиків перекладу, таких, як, наприклад: І.Франко, М.Рильський, К.Чуковський, О.Фінкель, Л.Бархударов, А.Федоров, Я.Рецкер, О.Швейцер, М.Зеров, Г.Кочур, І.Ревзін, В.Розенцвейг, В.Коптілов, П.Топер, В.Россельс, О.Кундзіч, Є.Еткінд, С.Ковганюк, І.Кашпін, В.Комісаров, В.Крупнов, О.Череднечинко, М.Новикова, Ю.Левін, Р.Зорівчак, В.Радчук, П.Бех та багато інших, а також видані російською чи українською мовами дослідження П.Копанева, Л.Мікртчяна, Г.Гачечиладзе, С.Флорина і С.Влахова, В.Рагойші, переклади книг зарубіжних авторів, таких як: Р.Якобсон, І.Левий, Ю.Найда, А.Попович, А.Лілова, П.Тороп та ін.; матеріали конференцій, симпозіумів з перекладознавства, також опубліковані українською і російською мовами.

Дуже допомогли укладачам даного словника короткі словники, розміщені в кінці декількох книг, а саме:

Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика (Газетно-информационный и военно-публицистический перевод). М., 1973.

Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. М., 1979.

Попович А. Проблемы художественного перевода /Пер. со словацкого. М., 1980.

Миньяр-Белоречев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М., 1980.

Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М., 1986.

Укладачі також зверталися до спеціалізованих словників, серед яких є *Tezaurus terminologii translatorycznej*. Warszawa, 1993.

Крім того використано методичний лист “Виды научно-технических переводов: общая характеристика, функции, требования к выполнению” (Методическое письмо. М., 1988).

Створення даного словника – це до певної міри результат причетності авторського колективу до лексикографічної традиції, що характеризувала діяльність таких учених-мовознавців, які у різний час працювали у Львівському університеті, як: В.Борковський, Є.Кротевич, Л.Коробчинська, В.Іцкович.

1. Апресян Ю.Д. *Интегральное описание языка и толковый словарь //Вопросы языкознания.* – 1986. – №2.
2. Гасымов М.Ш. *Из опыта составления двуязычных терминологических словарей азербайджанского и русского языка //Научно-технический прогресс и проблемы терминологии: Тези доп. респ. конф. (Львів, травень 1980р.).* – К.: Наукова думка, 1980.
3. Добичинский В.В. *Принципы лексикографирования и типология словарей //Современные проблемы лексикографии.* – Харьков, 1992.
4. Комиссаров В.Н. *Теория перевода на современном этапе //Тетради переводчика.* – М., 1976. – Вып.13.
5. Никитина С.Е., Васильева Н.В. *Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов.* – М., 1996.